

HAMBURGER KLÁRA

Hamburger Klára (Budapest, 1934. szeptember 29.) zenetörténész, Liszt-kutató, az MTA doktora.

I.

ANTIKARRIER LÁSZLÓ FERENC SZÜLETÉSNAPI BESZÉLGETÉSE HAMBURGER KLÁRÁVAL (2014)

Az alábbi interjú 10 évvel ezelőtt, Hamburger Klára 80. születésnapja alkalmából készült a Muzsika 2014/10. számához. Az immár kilencvenéves Klára viszonylag jó egészségnek örvend, négy nyelven olvas szépirodalmat, sokat hallgat zenét és napi egy-két órát zongorázik. Lánya, Kertész Márta egy új tévécsatorna főszerkesztője, unokája, az anglisztikát végzett Juli pedig éppen az esküvőjére készül. (A Szerk. megj.)

– *A Muzsikában volt valamikor egy sorozat ezzel a címmel: Amikor én pályakezdő voltam, ön hogyan emlékszik vissza a pályakezdés éveire?*

– 1953-ban, a Bartók Béla Zenekonzervatóriumban, zongora főtárgyból végeztem (ugyanakkor érettségiztem a Zenei Gimnáziumban), és – hála szüleim áldozatos nevelésének – több idegen nyelven beszéltem. Ennek ellenére elsőre nem vettek fel a Zeneakadémia zenetudományi szakára. Egy évig francia-magyar szakos bölcsész voltam, s közben nagyban készültem a második próbálkozásra. Szabolcsi Bence tanácsokat adott a felkészüléshez: szakdolgozat szintű tanulmányt várnak. De minthogy szolfézsből sem voltam jó, járjak vendéghallgatóként Szőnyi Erzsébet zeneakadémiai óráira. Itt ismertem meg a férjemet, Kertész Ivánt is, aki karvezetés szakra járt, s akit 57 évi házasság után néhány hete veszítettem el. Iván telefonálta meg, hogy második nekifutásra felvettek.

Esküvői felvétel 1957-ből férjével, Kertész Ivánnal

Hamburger Klára és Kertész Iván megismerkedésük helyszínén, a Zeneakadémián

– *Az ötvenes évek Zeneakadémiája már történelmi távolságban van a mai olvasótól. Az ön tanárai közül pedig néhányra zenetörténeti legendaként emlékezünk, míg más professzorokneve ma már csak alig-alig rémlik.*

– A Zeneakadémiára, s ott a Zenetudományi tanszakra járni életem csúcspontja volt. Az elsők Kroó Györgyék voltak, a második évfolyamba Pernye Andrásék jártak, a harmadikba Somfaiék. Engem a negyedik évfolyamba vettek fel, 1954-ben. Hárman végeztünk itthon, de már csak én élek közülünk. Évfolyamtársam volt Fábíán Imre, aki a hetvenes évek elején emigrált, az Opernwelt főszerkesztője lett, s már 14 éve meghalt, valamint Somfainé Révész Dorrit, aki sajnos már szintén elhunyt. Akkor még egészen más, sokkal intimebb volt az oktatás: semmilyen elektromos eszköz nem létezett (gramofon csak nagy ritkán). Csodás, nagyszerű muzsikus, tudós tanáraink voltak! A kiemelkedően nagy tudású, elbűvölő Bartha Dénessel reneszánsz kórusokat énekeltünk, később lemezzel klasszikus kamarazenét, dalirodalmat hallgattunk. A többiek remekül zongoráztak, mi meg körül ültük a hangszert. Leborultunk Szabolcsi Bence nagysága, átfogó műveltsége előtt (a teljes zeneirodalmat emlékezetből játszotta), s éreztük a magunk kicsinységét, de igazság szerint tanulni, profitálni nem az ő óráiból tudtuk a legtöbbet.

– *Milyen volt a zeneakadémiai élet*

– Bárdos Lajos, a történeti zeneelmélet és a prozódia tanára volt mindnyájuk közül a legzseniálisabb koponya, és tanulni is rengeteget lehetett tőle. Gárdonyi Zoltán (ellenponttant, formatant tanított, egész éves Bach- illetve Liszt-kurzust tartott) egészen kiváló pedagógus volt, sok minden meg is maradt abból, amit tanított. Nagyrészt neki köszönhetem, hogy Liszt-kutató lettem. Kókai Rezső (stílustörténetet tanított) csodálatos adottságokkal megáldott és rendkívül művelt muzsikus volt: hatalmas Strauss-partitúrákat blattolt, gyönyörűen játszott Schumann-t, kései Beethoven-szonátákat. Wagner volt a szíve csücske, Pernye írta le azt az emlékezetes órát, amikor Kókai a Trisztánt játszotta, aztán könnyes szemmel azt mondta: ne haragudjanak, ma nem tudok erről beszélni, és kirohant a teremből. Neki Fábrián Imre volt a kedvenc tanítványa, később írtak is közösen egy könyvet a huszadik századi zenéről. Kókai (akárcsak Bartha Dénes) a lakásán is vendégül látott bennünket, s később meg is látogatott, hogy megnézze a kislányunkat. Nekem ő volt a kedvenc tanárom, kis könyvet is írtam róla (zeneszerzőként sajnos nem volt olyan jelentős). Szerettük az aranyos, jó zeneszerző Maros Rudolfot (hangszerelést tanított), az ő lakásán hallottuk – talán 1958-ban – legelőször a Wozzecket.

– *Milyen volt a zeneakadémiai élet ezekben a viharos esztendőkből?*

– Ezek már a Rákosi-korszak kicsit enyhébb éveit voltak. De azért Bartóktól csupán kiválogatott műveket lehetett megszólaltatni, így aztán, amikor Losonczy Bandi és Horváth Jóska (mindketten emigráltak 1956-ban) eljátszották a *Kézzongorás szonátát* – az kisebb forradalmat jelentett. Még nagyobb, amikor Ivánék (a Rádiókórus) Vásárhelyi Zoltán vezényletével, Palló Imre szólójával, előadták Kodálytól a *Zrínyi szózatát*. Hogy mi történik a nyugat-európai zenében, arról nem tanultunk, de még Gustav Mahler sem szerepelt a tananyagban. Kókai óráin hallottuk először, mi az a Reihe, és ő beszélt Adornóról is.

– *Mire emlékszik 1956-ból, amikor harmadéves volt?*

– 1956. október 23. delén Mihály András tanár úr (aki a Bartók-műveknek is főcenzora volt, de amúgy remek muzsikus) toborozta a hallgatókat, hogy menjünk mind tüntetni a lengyel ügy mellett. Nekem anyámmal volt megbeszélve találkozási pont, így nem mehettem. Egyébként is, akkor még nagyon közel volt 1944, amikor 9-10 éves koromban sárga csillagot viseltem, és féltem a megjegyzésektől, ha most magyar kokárdát tűzök az orrom alá. Nem vettem

részt semmiben 1956-ban. 1957 nyarán, negyedév előtt mentem férjhez Kertész Ivánhoz, kölcsönösen sokat tanultunk egymástól. Engem még Zathureczky Ede vett fel. A forradalom után a Zeneakadémián egy triumvirátus vitte az ügyeket: Szabolcsi, Kadosa Pál meg a szörnyű Szabó Ferenc, aki végül egyedül maradt meg rektorként. A Kádár-korszak retorzióinak, rágalmaszásainak visszataszító légköre uralkodott. A legutolsó félévben, 1959-ben, amikor a kisbabámat vártam, és a vizsgáimat letettem, feketelistára kerültem: „csak”. Sok év után úgy mondták, azért, mert egy műveletlen marxizmus-tanár helyett vissza szeretnénk volna kapni a régebbit, a műveket.

– *Hogyan alakult a pályafutása a Zeneakadémiáról kikerülve?*

– Még a feketelista idején kerültem az MTA kéziratárába, a Podmaniczky-Vigyázó-féle – akkor még feldolgozatlan – hagyatékot katalogizáltam. Ott nagyon szerettem lenni, de mire szülés után (3 hónap!) visszamentem, lecserélték az igazgatót, s az ő egyik ismerősének kellett a helyem, engem meg áthelyeztek a kölcsönzéshez, a nemzetközi cseréhez. A gyakornoki év után egy évig félállásban voltam ott. Csak munkaidő után foglalkozhattam a diplomamunkámmal (Lisztről és Wagnerről szólt), két év alatt készült el, 1961-ben, kitüntetéses oklevéllel lettem zenetörténész. Akkor Falvy Zoltán bekerült az alakuló Bartók Archívumba, én pedig az ő helyére, a Széchényi Könyvtár Zeneműtárába. Vécsey Jenő volt a főnököm, akit apámként szerettem, s még ott dolgozott Somfai Laci, Kecskeméti Pista – rengeteget tanultam tőlük. Nem volt még kész a diplomadolgozatom, amikor Pernye András elvitt a Gondolat Kiadóba, ahol akkoriban jelentek meg a Kis Zenei Könyvtár kötetei. Volt még néhány szabad téma, a Couperin-kötetet nagyon ajánlgatták, de szabad volt Liszt is, így én őt választottam. Nagy kihívás volt, amibe szinte hályogkovács módjára vettem bele magam. Bár Bartók Lisztről tartotta akadémiai székfoglalóját, Gárdonyi, Kókai alapvetően fontos Liszt-disszertációval doktorált, Szabolcsi pedig éppen akkor „fedezte fel” a kései Liszt jelentőségét, magyar biográfia Lisztről akkoriban csak a Harsányi Zsolt-féle regényes életrajz, a Magyar rapszódia létezett. Nem volt még sem lemez, sem új partitúra, új összkiadás, s voltaképpen az angol Liszt Society néhány ügyelemre méltó kiadványán és a kiváló Humphrey Searle *The Music of Liszt* című kötetén kívül épp a pálya volt itthon és a nagyvilágban is az azóta világszerte nagy elánnal folyó Liszt-kutatásnak. 1966-ban jelent meg Liszt-monográfiám első változata, a Kis Zenei Könyvtárban. Azóta szinte egész életemben ezt a kötetet írtam újra és újra. (A másik ilyen könyvem: az 1985-ös *Liszt-kalauz*ból 2010-ben lett *Liszt Ferenc zenéje*.) Németül és angolul is megjelent: több kiadásban, mindig felfrissített

anyaggal, kiegészítve és kijavítva. Amerikában még el is lopták az 1986-ban, a Corvinánál megjelent angol változatot.

Visszatekintve: az én pályafutásom antikarrier. Tisztában vagyok képességeim szűk határaival, de nagyon szerettem volna kutató lenni. 1971-ben tettem le a kandidátusi vizsgáimat, 1981-ben lettem kandidátus, hamarosan az egyetemmé avanszált Zeneakadémia bölcsészdoktora. Ám soha nem jutottam be a Zenetudományi Intézetbe: nem is jelentkeztem, s nem is hívtak oda; tudományos fokozatom, munkáim ellenére sem tartottak rá méltónak, így évtizedeken át csak a munkaidőm lejárta után foglalozhattam tudományos munkával, és sokáig a külföldi kiküldetések, konferencia-meghívások, ösztöndíjak is elkerültek. Még az eisenstadti Liszt-kongresszusokból is kihagytak a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján (amelyeknek anyaga a Liszt-Studio négy kötetében megjelent, és számos hazai kutató vett rajtuk részt), pedig akkor már sok mindent publikáltam. A Minisztérium Zenei osztálya révén, negyvenen felül jutottam néhányszor kutatói ösztöndíjhoz: 1976-ban Rómában (a kandidátusi értekezésemet Liszt római éveiről írtam volna, aztán beledolgoztam az anyagot a Liszt-monográfia 1980-as magyar kiadásába, s a könyv lett a disszertáció), később háromszor Párizsban. Kétszer dolgozhattam Bayreuthban, a Richard-Wagner-Archivban, 1989-ben Soros-ösztöndíjjal, 1996-ban egy német kutatói stipendiummal. Utóbbi munkáimból Belgiumban, illetve Ausztriában megjelent levél kötetek születtek, ezek megvédésével nyertem el 2003-ban az MTA doktora címet.

– 1966 és 1990 közt főállásban a Gondolat Kiadó Irodalmi és Művészeti szerkesztőségének felelős szerkesztőjeként dolgozott. A Gondolat a TIT kiadója volt, s ha igaz, a politikai megfelelés fő szempontja mellett intrikák, személyi ellentétek is befolyásolták arrafelé a munkakörülményeket.

– Nem szerettem a Gondolatot – hiszen másutt akartam volna dolgozni. Ezen felül a főnökség ott tett keresztbe, ahol csak tudott. Burzsoának voltam elkönyvelve, akinek fontosabb a zenekutatás, mint a könyvkiadás. Bizalmatlan volt a légkör, rettenetesen nehezen viseltem a kádári külső-belső és ön-cenzúrát. Ez nemcsak az ideológiára vonatkozott. Vigyázni kellett, melyik orosz művész mikor marad Nyugaton: például az Ojsztrahról szóló kötet diszkográfiájából ki kellett hagyni *Beethoven Hármasszertvényének*, felvételét, mert a csellista Rosztropovics volt. Igor Markevitch önéletrajzában nagy körültekintéssel el kellett kenni a szovjet- finn háborúra vonatkozó részleteket. Klaus Mann mély empátiával megírt Csajkovszkij-regénye pedig, miután Tandori Dezső már remekül lefordította, azért nem jelenhetett meg, mert a kiadó igazgatónője

„elővigyázatosságból" beküldte az anyagot a szovjet követségre. Mindennek ellenére szerkeszthettem olyan műveket is, amelyekre jó visszagondolnom. Ilyen volt Pernye *Berg*-kötete, Somfai *Webern*-könyve, Szöllősy *Honegger*ének második, Ujfalussy Bartókjának második-harmadik kiadása, Dobszay *Magyar zenetörténete*, Sárosi Bálint alapkönyve, a *Cigányzene*, Fodor András *Stravinsky-életrajza*, a *Miért szép századunk zenéje?* és a *Miért szép századunk operája?* című tanulmánykötet. 1989 őszén, 55. évemet betöltve, minden szokásos, előzetes anyagi „felpumpálás" nélkül elküldtek nyugdíjba.

– *A tudományos pályafutása viszont ezután lódult meg igazán.*

Hamburger Klára és Kertész Iván megismerkedésük helyszínén, a Zeneakadémián

– Már nyugdíjasként, 1991-ben, Meixner Mihály ajánlására kért fel Forrai Miklós tanár úr a Liszt Társaság főtitkári tisztségére. Ekkor, ebben a kis civil egyesületben (14 évig dolgoztam ott, „szerelemből”) éreztem először, hogy „a helyemen vagyok”. Akkor kezdtem mindenfelé előadni, s magam is szerveztem három olyan nemzetközi kongresszust, amelyekre idehívhattuk a legjobb hazai és külföldi Liszt-kutatókat. 1994-ben kaptam meg az amerikai Liszt-Társaság Award for Excellence-ét, 2007-ben a Szabolcsi-díjat (mindenki azt hitte, hogy már rég megkaptam...). 2005-ben lemondtam a főtitkárságról. Közben kétszer (1999-ben és 2002-ben) felkértek Liszt-kurzust tartani a Zenetudományi

tanszakon. Többször vettem részt a Doktoriskola DLA és PhD szigorlati bizottságában, és opponense voltam több, Liszt-témájú PhD disszertációnak. Mint „nagydoktor”, tagja vagyok az MTA Zenetudományi Bizottságának. A bicentenáriumi évében, 2011-ben még sokfelé előadtam, s volt négy könyvbemutatóm is: a kiegészített, kottapéldákkal és új fejezetekkel bővített *Liszt Ferenc zenéjét* Batta András szíves közreműködésével prezentáltam a Zeneakadémián, egészen újra írt Liszt-monográfiám német nyelvű kiadását (Franz Liszt: Leben und Werk. Böhlau Verlag, Weimar-Köln-Wien 2010) Weimarban, Eisenstadtban, majd Bécsben, a Buchmessén. A legnagyobb kitüntetés gyanánt: Nagy Péter javaslatára tagja lehettem a Budapesti Nemzetközi Liszt Ferenc Zongoraverseny zsűrijének, egyedülként, aki nem tudta volna lejátszani a versenyprogramot. 2012-ben még kutathattam Berlinben, s össze is kapartam egy-két dolgozatra, előadásra valót. Tavaly egyik opponense voltam Tallián Tibor nagydoktori disszertációjának.

2013–14-ben már sehová sem utazhattam, se a férjemmel, se nélküle. Évtizedek után visszaültem a zongorához (főleg a *Wohltemperiertes Klavier*ből játszom), és beiratkoztam az Országos Idegennyelvű Könyvtárba. Szépirodalmat olvasok, több nyelven, sok zenét, mindenekelőtt kamarazenét hallgatok. Most, amióta elvesztettem a férjemet, nem könnyű odafigyelnem. 2014. augusztus 31-én én vettem át helyette a gyémántdiplomáját, nehéz szívvel, hiszen 60 éve már ott voltam a diplomakoncertjén. Van egy drága lányunk, vőnk, gimnazista kislány unokánk. Ám a darab véget ért, már csak a szóló-codetta van hátra, ezt igyekszem elegánsan eljátszani.

Frankl Péter és felesége Hamburger Kláránál (j.) (2024)

„Van egy drága lányunk...”

Születésnap találkozás: Hamburger Klára és Kertész Márta (2024)

II. BIBLIOGRÁFIA

a) Külföldön kiadott könyvek.

Franz Liszt: Lettres à Cosima et à Daniela. Présentées et annotées par --. [Előszó: 1-22.old.] /Collection 'Musique – Musicologie' dirigée par Malou Haine./ Sprimont [Belgique], 1996, Mardaga.

Franz Liszt Briefwechsel mit seiner Mutter. Hrsg. und kommentiert von --. [Előszó: 13-37.old.] /Festausgabe zum zehnjährigen Bestehen der Kulturpartnerschaft Bayreuth – Burgenland. Hrsg. und Verlag: Amt der Burgenländischen Landesregierung. Red. Dr. Gerhard Winkler. Übers. Renate Mugrauer./ Eisenstadt, 2000

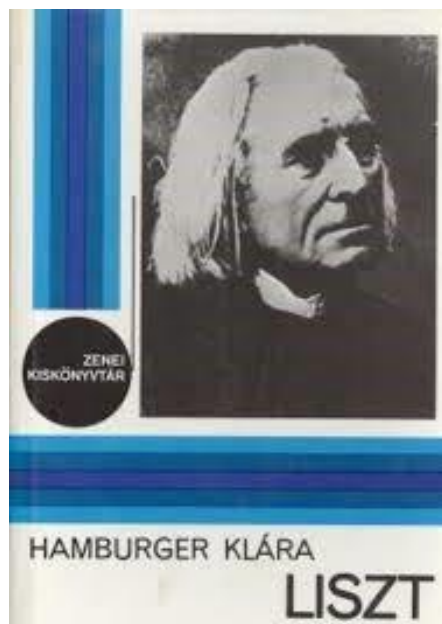
Franz Liszt. Leben und Werk. Köln – Weimar – Wien, Böhlau Verlag, 2010.

b) Belföldön kiadott könyvek.

Liszt Ferenc. /Kis Zenei Könyvtár, 34./ Bp. Gondolat, 1966

Kókai Rezső. /Mai Magyar Zeneszerzők. / Bp. Zeneműkiadó, 1968.

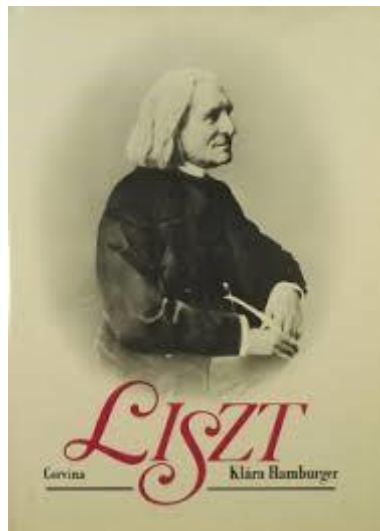
Franz Liszt. Deutsche Übertragung von der Verfasserin. Bp. Corvina, 1973. [Javított, bővített változat.]

Liszt. /Zenei Kiskönyvtár. / 2., javított, bővített kiadás. Bp. Gondolat, 1980.

Liszt Kalauz. Bp., Zeneműkiadó, 1986.[Zenekari művek – Vokális művek (oratóriumok, misék) – Zongoraművek.]

Franz Liszt. 2., erweiterte, verbesserte Auflage. Deutsche Übertragung von der Verfasserin. Bp. Corvina, 1987

Franz Liszt. Translated by Gyula Gulyás, transl.rev. by Paul Merrick. Bp. Corvina, 1987

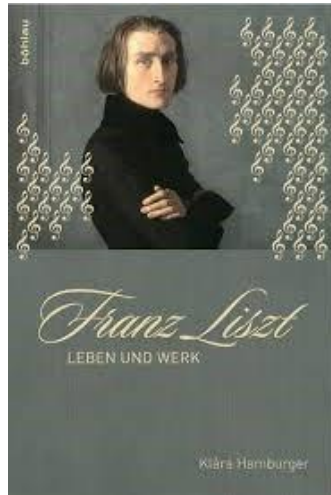

Franz Liszt Editions Mardaga, 1996 - 238 oldal

Ez a könyv 153 Liszt Ferenc által írt levelet mutat be, 120-at legfiatalabb lányának, Cosimának, és 33-at legidősebb unokájának, Daniela von Bülownak. Az 1845 és 1886 között keletkezett levelek egy rövid levél és egy németül írt távirat kivételével francia nyelven íródtak, és többségük még soha nem jelent meg. A levelezés egy része - 13 levél és egy, a fiatal Cosimának címzett töredék - az Ollivier-archívum V. kötetéből származik (Département des Manuscrits de la Bibliothèque Nationale, Párizs), a többi pedig a bayreuthi Richard Wagner Archívum részét képezi. E levelezés tanulmányozása részletesebb és árnyaltabb képet ad a Liszt, lánya, Cosima és második férje, Richard Wagner közötti összetett kapcsolatról. Különösen jól látható az a befolyás, amelyet Liszt élettársa, Carolyne von Sayn-Wittgenstein hercegnő és maga Richard Wagner gyakorolt erre a családi kapcsolatra. A levelek emellett rengeteg, eddig publikálatlan információt tárnak fel Liszt Ferenc életéről és munkásságáról. A könyvet névmutató és Liszt Ferenc műveinek mutatója teszi teljessé.

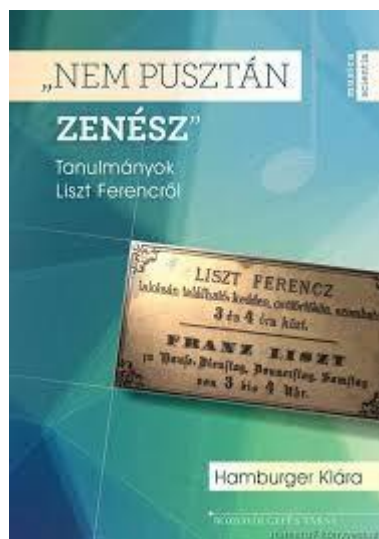
Franz Liszt. Briefwechsel mit seiner Mutter Paperback – 1 Jan. 2000
by **Klara Hamburger** (Herausgeber, Bearbeitung)

Franz Liszt Leben und Werk. Köln-Weimar-Wien, Böhlau 2010.

Liszt Ferenc zenéje. (A *Liszt kalauz* javított, bővített, kottapéldákkal illusztrált kiadása.) Bp. Balassi, 2010.

Nem pusztán zenész. Tanulmányok Liszt Ferencről. /Musica Scientia/. Bp. Rózsavölgyi és Társa., 2019.

c) Nemzetközi folyóiratban vagy gyűjteményes kötetben megjelent tanulmányok.

Kötetben

„Ob sich ihm wohl je die Pforte der Unsterblichkeit erschließt?” In: *Weimarer Liszt-Studien I.* p.110-122. Red. Uta Eckardt, Wolfram Huschke, Wolfgang Marggraf. Hrsg. vom Kulturbund der DDR. Weimar, 1987.

„Franz Liszt und die Zigeuner.” In: *Liszt und die Nationalitäten.* Bericht über das internationale Musikwissenschaftliche Symposium Eisenstadt, 10.-12.März 1994. Hrsg. Gerhard J. Winkler. p.62-73. /Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland. Bd. 93./ Eisenstadt, 1996.

„Franz Liszt und die Zigeunermusik.” In: *Die Musik der Sinti und Roma. Bd.I: Die ungarische „Zigeunermusik”.* p.83-98. Hrsg. Anita Awosusi. Schriftenreihe des Dokumentations- und Kulturzentrums Deutscher Sinti und Roma. Heidelberg, 1996.

„Program and Hungarian Idiom in the Sacred Music of Liszt.” In: *Analecta Lisztiana II: New Light on Liszt and His Music.* Essays in Honor of Alan Walker’s 65th Birthday. Ed. by Michael Saffle and James Deaville.p.239-251. New York, Stuyvesant, Pendragon Press, 1997.

„Liszt and French Romanticism: His Lieder on Poems by Victor Hugo and Alfred de Musset.” In: *Liszt the Progressive.* p.55-75. Ed. by Hans Kagebeck and Johan Lagerfelt. /Studies in the History and Interpretation of Music. Vol.72. / The Edwin Mellen Press 2001. Lewiston-Queenston-Lampeter, 2001.

„Franz Liszt: 1811-1886.” In: *The Liszt Companion,* p.3-28. Ed. By Ben Arnold. Greenwood Press, Westport, CT – London, 2002.

„Franz Liszt und die 'Zigeunermusik'”. In: *Musik der Roma in Burgenland,*p. 83-101. Referate des Internationalen Workshop-Symposions, Eisenstadt, 5-6. Oktober 2001. Hrsg. Von Gerhard J. Winkler. /Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland/ (WAB) Band 108. Eisenstadt 2003.

„Franz Liszt et Pauline Viardot-García.’ In: *Liszt et la France. Musique, culture et société dans l’Europe du XIXe siècle.*” Sous la direction scientifique de Malou Haine et Nicolas Dufetel en collaboration avec Dana Gooley et Jonathan Kregor, p.239-248. / Musicologie S collection dirigée par Malou Haine et Michel Duchesneau. / Librairie Philosophique J. Vrin, France 2010.

Folyóiratban.

„Musicien humanitaire.” In: *The Liszt Society Journal* [GB, 1995], p.62-69.

„Unpublished Liszt Letters in Munich. In: *Journal of the American Liszt Society,* Vol.29, January- June 1991, p.12-26.

„Dem Andenken Richard Wagners (*Die Trauergondel I., II., R.W.Venezia, Am Grabe Richard Wagners.*)” In: *Liszt Saeculum* 52/1/1994. International Liszt Centre for 19th Century Music. [Stockholm]. p.13-19.

„Il sommeille sur le seuil de la postérité- S’ouvrira-t-elle pour lui?” In: *Ostinato rigore*, 18/02, Revue internationale d’études musicales, Paris., p.153-168.

„Understanding the Hungarian Reception History of Des Bohémiens et de leur musique en Hongrie (1859/1881)”. In: *FLORES MUSICAIS: A Festschrift in Honor of Fernando Laires upon his 80th Birthday*. A double issue of the *Journal of the American Liszt Society* LIV/V, 2006.

„Vier unbekante Briefe Anna Liszts.” In: *Quaderni dell’Istituto Liszt*. Collana diretta da Rossana Dalmonte, 8. Rugginenti: Milano 2009, 91-106.

„Книга Листа о цыганской музыке”. In: *Звезда* 2011/3, Санкт-Петербург. (A „Liszt Cigány-könyvének magyarországi fogadtatása”, *Muzsika*, 43/12, 44/1 orosz fordítása.

„On Liszt’s *Trois Odes funèbres*”. In: *Journal of the American Liszt Society*, vol. 64, 2013, 19-34.

„Bayreuth, Richard-Wagner-Archiv: Univeröffentlichte Liszt-Dokumente.” In: *Quaderni dell’Istituto Liszt*, Collana diretta da Rossana Dalmonte, 13. Rugginenti: Milano 2013, 1-43.

d) Belföldön megjelent tanulmányok.

Kötetben.

„Liszt Ferenc: Revive Szégedin!” In: *Magyar Zenetörténeti Tanulmányok Kodály Zoltán emlékére*. Szerk. Bónis Ferenc. Bp. Zeneműkiadó, 1977. 307-319.old.

„Liszt Anna és Ferenc. Kettős arcképvázlat, levelezésük tükrében.” In: *Zenetudományi dolgozatok 2000*. Szabolcsi Bence emlékére, születésének 100. évfordulója alkalmából. Szerk. Sz. Farkas Márta. Bp. MTA Zenetudományi Intézete, 2000. 95-104.old.

„Kókai Rezső, Koessler kései tanítványa.” In: *A nemzeti romantika világából*. Magyar Zenetörténeti tanulmányok. Szerk. Bónis Ferenc. Bp. Püski, 2005, 268-274.old.

„Liszt Ferenc: Három gyászóda, LW 112/1,2,3”. In: *Részletek az egészhez*. Tanulmányok a 19. és 20. század magyar zenéjéről. Emlékkönyv a 80 éves Bónis Ferenc tiszteletére. Szerk. Ittész Mihály. Bp. Argumentum, 2012, 188-208.old.

Folyóiratban.

„Vier unveröffentlichte Briefe Hans von Bülow’s an Sándor Bertha.” In: *Studia musicologica*, Tomus II., fasc. 1-4. Bp.1962. p. 321-329.

„Római Liszt dokumentumok.” In: *Magyar Zene*, XIX/1, Bp.1978. márc. 55-75.old.
Franciául in: *Studia musicologica*, 21, 1979. p. 319-344.

„Liszt Ferenc és Michelangelo Caetani, Sermoneta hercege.” In: *Magyar Zene*, XX/2, 1979. jún. 173-197.old.

Franciául in: *Studia musicologica*, 21, 1979. p.239-265.

„Liszt Ferenc, Carl Alexander weimari nagyherceg és Michelangelo Caetani, Sermoneta hercege.” In: *Magyar Zene*, XXIV/3, 1983 szept. 291-304. old.

Franciául in: *Studia musicologica* 21, 1979. p.145-158.

„Megnyílik-e számára a halhatatlanság kapuja? (A párizsi szaksajtó az élő és halott Liszt Ferencről, 1886-ban.) In: *Magyar Zene*, XXV/1, 1984 márc. Bartha Dénes 75. születésnapjára. 51-58.old.

„Musicien humanitaire.” In: *The New Hungarian Quarterly*, XXVII/103, Autumn 1986. p.85-92.

„Liszt Anna. Arcképvázlat Liszt Ferenc édesanyjáról, ismeretlen dokumentumok fényében.” In: *Magyar Zene*, XXVII/2, 1986 jún. 126-166.old.

Németül: „Madame Liszt. Versuch eines Bildnisentwurfs...” In: *Studia musicologica* 27, 1985. p.325-378.

„Liszt és Émile Ollivier.” In: *Magyar Zene*, XXVIII/1, 1987 márc. 75-87.old.

Angolul in: *Studia musicologica*, 28, 1986. p. 65-77.

„A Liszt család levelestárából.” In: *Magyar Zene*. XXVIII/2, 1987 jún. [141-172.old.]

Németül in: *Studia musicologica*, 31, 1989. p. 441-463.

„Két nemes muzsikus, akik nyitott szívvel hallgatták egymást. Liszt Ferenc kiadatlan levelei Camille Saint-Saënshez.” In: *Magyar Zene*, XXVIII/4. 1987 dec. 426-436.old.

Angolul: „Three Unpublished Letters by Liszt to Saint-Saëns”. In: *The New Hungarian Quarterly*, 29/11, Autumn 1988. p.222-229.

„Liszt és Pauline Viardot. (Hét kiadatlan levél ürügyén.)” In: *Magyar Zene*, XXIX/3, 1988 szept. 311-323.old.

Franciául in: *Studia musicologica*, 32, 1992 p.187-202.

„Liszt, az apa és nagypapa. – Kiadatlan levelek Cosimának és Daniela von Bülow-nak.” In: *Magyar Zene*, XXXI/1, 1990 márc. 46-56.old.

Angolul in: *The New Hungarian Quarterly*, 121, Spring 1991. p.118-131.

„Kiadatlan Liszt-levelek Münchenben.” In: *Magyar Zene*, XXXI/4, 1990 dec. 373-393.old.

„Zur Bedeutung der unveröffentlichten Familienbriefe für das thematische Werkverzeichnis Franz Liszts.” In: *Studia musicologica*, 34, 1992, 3-4. 435-443.old.

„Liszt Ferenc ismeretlen családi levelei.” In: *Muzsika*, 39/10, 1996 okt. 19-24.old.

„Madame Liszt. [Nem azonos a régebbi *Studia* cikkel!] The Correspondence Between Liszt and His Mother.” In: *The Hungarian Quarterly*, 41, Summer 2000. p.151-159.

„Liszt cigánykönyvének magyarországi fogadtatása.” I. rész, 1859-1861, In: *Muzsika*, 43/12, 2000 dec. [20-25.old.]. II. rész, 1861-1886. In: *Muzsika*, 44/1, 2001 jan. 11-17.old.

„Ismeretlen dokumentum Liszt Ferenc haláláról.” In: *Muzsika*, 48/4, 2005.ápr. 10-13. old.

Ugyanez németül „Ein unbekanntes Dokument über Franz Liszts Tod”: in: *Studia musicologica*, 46/3-4, 2005, 403-412, és angolul: „Death in Bayreuth. An Unknown Document about the Death of Franz Liszt.” In: *Hungarian Quarterly*, Vol. 46, Winter 2005, 150-157.

„Liszt Ferenc és az utókor. Az Országos Liszt Ferenc Társaság, 1932-1945”. In: *Magyar Zene* 2006/1, XLIV/1 73-114.

„Liszt Ferenc és az utókor. A Liszt Ferenc Társaság történetének előző felvonása: az Országos Liszt Ferenc Társaság, 1932-1945.” [Az előző cikk rövidített, illusztrált változata.] In: *Muzsika*, 49/6, 2006. Június, 11-15.

„Franz Liszts Briefe an Emilie Merian-Genast aus den Beständen des Goethe- und Schiller-Archivs, Weimar.” Teil 1,2. In: *Studia musicologica*, Vol. 48, 49, Bp. 2007-2008., 353-390, 143-192.

„Emilie (Merian)-Genast, Liszt’s Confidante.” *The Hungarian Quarterly*, Vol.49, Spring 2008, 155-166.

„Program és magyar idióma Liszt egyházi műveiben.” In: *Muzsika*, 54/10, 2011. október, 7-9.

„Unveröffentlichte Liszt-Dokumente aus deutschen Bibliotheken.” In: *Studia musicologica*, Vol.53/4, September 2012 [nov. 2013],.383-457.

„Ismeretlen Liszt-dokumentumok német könyvtárakban.” In: *Magyar Zene*, 2013/3, 282-296.

„Az utolsó tekercs: 29 ismeretlen Liszt-dokumentum a bayreuthi Richard-Wagner-Archivban.” In: *Magyar Zene* 2013/4, LI/4, 400-406.

„Kiadatlan Liszt-levelek a weimari Goethe.Schiller Archívumból’ In: *Magyar Zene* 2015/2, 207-236

„Unveröffentlichte Liszt-Briefe aus Weimar und Dresden.” In: *Studia musicologica*, vol. 56.No.1, March 2015, 39-70.

e) Szerkesztés-válogatás.

Franz Liszt Beiträge von ungarischen Autoren (Béla Bartók, Lajos Bárdos, Ernő Békefi, Zoltán Gárdonyi, Margit Prahács, Bálint Sárosi, László Somfai, István Szelényi). Hrsg. von --. Bp. Corvina, 1978.

Liszt 2000. A nagy magyar és európai mester a 21. század küszöbén. The Great Hungarian and European Master at the Threshold of the 21st Century. [Öt nyelvű tanulmánykötet: az 1999.májusában a Liszt Ferenc Társaság által szervezett Nemzetközi Liszt Konferencia válogatott előadásai, jegyzetekkel, bibliográfiákkal, illusztrációkkal. Edited by --. Bp. Liszt Ferenc Társaság, 2000.

f) Tudományos munka bírálata.

„Hol van Kelet-Európa?” (Serge Gut: *Franz Liszt. Les éléments du langage musical*. Paris, Éd. Klincksieck, 1978.) In: *Magyar Zene*, XVII/4, 1976.dec., 392-400.old.

Franciául in: *Studia musicologica*, 18,1976. p. 380-387.

„Liszt Triumphant. Alan Walker: *Franz Liszt*, Vol.1. The Virtuoso Years 1811-1847.” In: *The New Hungarian Quarterly*, XXV/95, Autumn 1984. p.151-157.

„Liszt. Conclusion to a Life.” (Alan Walker: *Franz Liszt*, Vol. Three. The Final Years 1861-1886. New York, A.Knopf, 1996. In: *The Hungarian Quarterly*, Vol.38, Spring 1997. p. 125-130.

„A nagy biográfia befejező kötete. Alan Walker: *Franz Liszt* Vol. 3. The Final Years.” In: *Magyar Zene*, XXXVII/2, 1999 márc. 189-196.old.

„Franz Liszt un saltimbanque en province.” Szerk. Nicolas Dufetel – Malou Haine. /Collection Perpetuum mobile. / Symetrie, Lyon 2007. Magyarul: „Egy vándor csepürágó vidéki fellépései Franciaországban”. In: *Magyar Zene*, 02.08. XVI/1, 113-117.

Serge Gut: „Franz Liszt les éléments du langage musical.” ArmoniZ Zurfluh,h.n. 2008. In: *Magyar Zene*,

Franz Liszt. „Letters to Magnolet”. Szerk. Pauline Pocknell, Malou Haine, Nicolas Dufetel. In: *Hungarian Quarterly*, vol. 52 No. 202-203, Summer – Autumn 2011 35-42.Magyarul: „Liszt levelei Carolyne Wittgenstein hercegné lányához – végre eredeti nyelven.” In: *Magyar Zene* 2011/3, 366-372.

g) Kisebb tudományos értékű közlemények.

„Kókai Rezső 75. születésnapjára.” In: *Magyar Zene*, XXI/4, 1980 dec. 411-413.old.

„Hírhedett zenésze a világnak.” (Liszt Ferenc születésének 175., halálának 100. évfordulójára.) In: *Nyelvünk és kultúránk* 62, 1986 márc. 9-14.old.

„Van-e hangod, szív háborgatója?” – Liszt Ferenc születésének 175., halálának 100. évfordulóján.” In: *Kortárs*, XXX/7, 1986 július. 85-93.old.
Újra in: *Látóhatár*, 1986 szept. 127-140.old.

„Bátor hittel” ... Liszt Ferenc kétszázadik születésnapja elé.” In: *Magyar Szemle*, Új folyam XIX/11-12, 2010 december, 107-120. Ugyanez angolul in: *Hungarian Review*, Vol./II/2, March 2010.63-73. A javítások a májusi számban.

„Liszt Ferenc és Szekszárd.” In: *Dunatáj*, IX/3, 1986 aug. 4-12.old.
Újra in: *Szekszárd és nagyvilág. Liszt Ferenc 1811-1886*. Szerk. Csányi László. Szekszárd 1986. 3-11.old.

„Az európai szellemiségű művész”. In: *História*, XXXIV/3, 3-10.

h) Zenei könyvek fordításai

Cosima Wagner: Napló. Vál. Kroó György. Gondolat, Bp. 1983

Kenneth Hamilton: Az Aranykor után. Rózsavölgyi, Bp., 2018

Schiff András: A Zenéről [„„] szerk. és egyes esszék fordítása. Vincze Kiadó, Bp. 2001
Ismételten: in Sch. A.: Zene és csend. Magvető, Bp. 2003

Robert Schumann: Válogatott írások. Rózsavölgyi, Bp. 2020

Liszt Ferenc: A magyarországi cigányokról és zenéjükéről. Saját költségemen. Szerk. Kertész Márta. Fordította, magyarázó előszóval és jegyzetekkel ellátta Hamburger Klára. Balassi Kiadó, Bp. 2020.

III.

HAMBURGER KLÁRA FEHÉREK KÖZT HÁROM EURÓPAI¹ Thomas Mann, Bartók Béla és Liszt Ferenc

Thomas Mann

1830

1878

1880 március (utolsó fényképe)

Bartók Béla

Ismeretes, hogy a náci Németországból emigrált Thomas Mann többször járt Magyarországon a harmincas években, hogy felolvasásait az antifasiszta közönség lelkesen fogadta, s hogy József Attila, öngyilkossága előtt nem sokkal, úgy köszöntötte őt (Thomas Mann üdvözlése), mint „fehérek közt egy európai”-t.

A nagy író zenei ízlése – mint német kortársaié általában – kissé egyoldalú volt. Mindenekelőtt a német muzsika óriásaiért lelkesedett. Miközben előadásában - egyebek közt a budapesti Belvárosi Színházban, 1936 januárjában –, írásaiban fájdalmas könyörtelenséggel mutatott rá Richard Wagner és a náciizmus közötti összefonódásra - zenei bálványa mégiscsak ő volt, Liszt művészetétől meg egyenesen viszolygott.

¹ Élet és Irodalom 1996/10.

1935. szeptember 10-én például ezt írta naplójába (Thomas Mann: Tagebücher 1935–36. Hrsg. von Peter de Mendelssohn. Frankfurt/Mann, S. Fischer, 1978. 171-172. oldal): „Liszt zenéjét hallgatom, Budapestről. Az ilyesfajta európaiság számára reménytelen eset vagyok, habár tudatában annak, mennyivel gonoszabb Wagner németsege.” Az új magyar művészet, elsősorban Bartók Béla zenéje, személye azonban érdekelte.

1936. június elején Thomas Mann ismét Budapesten járt, barátja, Hatvany Lajos vendégeként. Június 7-én három balettelőadást látott az Operában: a Liszt Mefisztó-keringőjére készült új koreográfiát, Dohnányi Ernő Pierrette fátyola 1936. június elején című művét és Manuel de Falla A háromszögletű kalap című táncjátékát. Másnap, június 8-án került sor a magyar kultúra történetében korszakos jelentőségű találkozóra. Aznap ugyanis, egymástól függetlenül, mind Thomas Mann, mind Bartók Béla, „gyengélkedésre” való hivatkozással, lemondta Hóman Bálint kultuszminiszter hivatalos vacsorameghívását. Helyette Hatvany Lajos otthonában adott vacsorát híres vendége tiszteletére, amelyre meghívta a magyar kultúra kiválóságait. Ekkor, itt találkozott személyesen a már emigrációban élő Thomas Mann és a néhány év múlva szintén az önkéntes emigrációt vállaló Bartók Béla. Ezt eddig is tudtuk.

Maga Thomas Mann csak igen keveset jegyzett fel róla naplójában (u.o., 313. oldal): „Este társaság Hatvanyéknál. Bartók és más vendégek. Vacsora és zene. Bartók és a szép hangú magyar énekesnő, Basilides, Bartók feldolgozásában magyar népdalokat ad elő.” Az egyik meghívott, a nagy alt énekesnő, Basilides Mária (1886–1946) férje, Péterfi István zenekritikus (1884–1962). 1959 júliusában, a Muzsika című folyóiratban visszaemlékezett erre az estére (újra kiadva in: Thomas Mann és Magyarország. Vál., szerk. Mádl Antal - Győri Judit. Bp. Gondolat, 1980. 242-244. oldal). Ő többet mond arról, mit énekelt Basilides Mária Hatvanyéknál, Bartók zongorakíséretével; nevezetesen: nemcsak Bartók, hanem Kodály népdalfeldolgozásaiból, továbbá Heinrich Schütznek az akkori politikai helyzetben drámai erővel ható Negyvenedik zsoltárát. (14-15.) („...”) siess Uram segítségemre! Szégyenüljenek meg és piruljanak mind, akik életemre törnek (...)

Most azonban újabb, izgalmas részletek derültek ki erről a találkozóról. Nem is akárcsak, hanem a kiváló, Párizsban élő író, publicista és történész Fejtő Ferenc (a vacsora idején, József Attilával és Ignó Pállal együtt szerkesztője volt a Szépszó című folyóiratnak), az est egyik résztvevőjének jóvoltából.

Az Európai utas című folyóirat (6. évf., 1995. 4. sz. 2-4. oldal), magyar fordításban, „Bartók jelentősége” címmel, közreadja Fejtőnek Jean Gergely: Béla Bartók – Éléments d’un autoportrait (Paris, 1995-jéhez írott előszavát. Fejtő, autentikus tanúként azt írja, hogy Thomas Mann és Bartók találkozójának az apropója Liszt Ferenc volt. Bartók abban az évben (február 3-án) tartotta Liszt problémák címmel akadémiai székfoglalóját, amelyben

(ismételten) bebizonyította Liszt zenéjének értékét, a zene fejlődésében játszott, Wagnerénál jelentősebb szerepét. A Hatvanyéknál, 1936. június 8-án rendezett vacsorán, amelyen mindnyájan jelen voltunk – írja Fejtő –, (Thomas Mann) kifejezte azt a kívánságát, hogy szeretne találkozni Bartókkal, abból a célból, hogy Liszt iránti csodálatának okairól faggassa (...) Mann azt mondta, hogy nem érti Bartók lelkesedését. Számára Liszt – vitathatatlan formai virtuozitása ellenére – mint zeneszerző jelentéktelenebb, mint Wagner, Strauss vagy Brahms (... kiemelés tőlem, HK). Hatvany erre azt javasolta, hogy hívjuk fel Bartókot, aki nem lakott messze a báró Bécsi kapu téri palotájától. «Ha otthon van, biztosan szívesen eljön.» Negyedóra múlva beállított Bartók.” (Bartók Bélát nem olyan embernek ismerjük, aki egy telefonhívásra azonnal megjelent valahol. Ezúttal azonban – erre Péterfi István is emlékszik –, amikor meghallotta, hogy Thomas Mann hozzá hasonlóan, „gyengélkedésre” való hivatkozással mondta le Hóman Bálint hivatalos vacsoráját, eleget tett a meghívásnak.)

És most tovább idézem Fejtőt: „(...) leült a zongorához, és elkezdődött a beszélgetés. Magyarázatait egy-egy Liszt műveiből vett részlettel illusztrálta, amelyek révén eljutott Liszt «igazi üzenetének» megértéséhez. (...) kevésbé népszerű szerzeményekből adott elő részleteket, mint az *Années de pèlerinage* (...) Akik ott voltunk, tucatnyi meghívott vendég, két nemzedékhez tartozó írók és művészek, valamennyien lenyűgözve, elragadtatva, ámulattal hallgattuk a késő éjszakába nyúló vitakoncertet.”

Olyan új szenzációt mond el itt Fejtő Ferenc, amelyről sem a Liszt-, sem a Bartók-, sem a Thomas Mann kutatás eddig nem tudott. Egyetlen más résztvevő sem tartotta érdemesnek, hogy megemlékezzék róla.

Ismeretlenül levéllel kerestem hát meg, mondana el még további részleteket, főként arról, milyen Liszt műveket játszott Bartók. Fejtő, mint az igazán nagy emberek általában, időt talált rá, hogy azonnal válaszoljon. Szíves engedélyével idézek 1996. január 8-án írott leveléből:

„Sajnos, sajnos, már csak a beszélgetés lényegére emlékszem: Bartók a *Pélerinage*-t [ez egyértelműen az *Années de pèlerinage* – *Zarándokévek* című zongoraciklus III., legkésőbbi kötetét jelenti. H.K.], s egyéb, késői Liszt-műveket játszva bizonygatta Liszt mélységét, eredetiségét, s főleg korát meghaladó, jövőbe mutató modernségét. Azt hiszem, meggyőzte Mannt. Készítettem jegyzeteket, de azok Budapest ostroma alatt, ahol papírjaimat, levelezésemet Gáspár Zoltánnál hagytam, akinek távozásunkkor [1938] lakásunkat is (a Tisza Kálmán téren /Köztársaság tér/) átadtuk – le lettek bombázva. Sajnos akkor még nem léteztek magnetók.”

Egy következő levelemre szintén azonnal válaszolt Fejtő Ferenc. Ebben, azzal kapcsolatban, hogyan lehetséges, hogy erre a magyar kultúratörténet számára oly fontos mozzanatra egyedül és elsőként ő emlékszik vissza, így vall (1996. február 1-jén):

„[...] alighanem azzal magyarázható, hogy az én Liszt-szerelmem is akkor este kezdődött. Mert én se szerettem a Lisztet, akit addig ismertem. Még a szonátát sem.”

Hogy Fejtőnek – és a Szép szó munkatársainak – mit jelentett Bartók Béla, azt Memoárjaiban részletesen kifejti. [François Fejtő: Mémoires de Budapest à Paris. Paris, Calmann Lévy, 1986. 103-104. oldal, „Ce que fut pour nous Béla Bartók.”] De öröm, hogy Bartók révén jutott el Liszthez, és – remélhetőleg – nemcsak ő, hanem az est többi résztvevői, többek között az érdeklődő Thomas Mann is.

A magyar zenetörténet-írás nevében ezúton is köszönöm Fejtő Ferencnek – akit időközben, budapesti könyvpremierje és magas kormánykitüntetése alkalmából volt szerencsém személyesen is megismerni –, hogy ezt az élményét megosztotta velünk, hogy ilyen fontos, érdekes új adalékkal gazdagította ismereteinket.

Szíves információikért köszönettel tartozom Somfai László professzornak, a zenetudományok doktorának, a Bartók

IV.

FISCHER ANNIE ZONGORAESTJE²

1969. január 24-én Fischer Annie muzsikálásában gyönyörködhettünk a Zeneművészeti Főiskola nagytermében. Ezúttal ismét kedves, kimeríthetetlen szerzőit szólaltatta meg: Mozartot és Beethovent, Schumannnt és Lisztet. Ezekkel a szerzőkkel (Lisztet a h-moll szonáta képviselte!) sohasem lehet betelni; és különösen azért nem, mert nagy művésznőnk maga is kincsesbányának érzi ezt a muzsikát, amelybe művészpályája során egyre mélyebben hatol be, s egyre újabb értékeit hozza felszínre – ezeket pedig a maga sajátos, ellenállhatatlan költői varázsával közvetíti hallgatóságának.

Mozart ritkán hallható c-moll fantáziájának (K. 396) nagyszerűen összefogott előadásában mindenekelőtt a mű sötét, drámai alaptónusát, a 26 esztendő Mozart zenéjének szenvedélyességét hangsúlyozta. Ezt a sok szállal a múlthoz kapcsolódó, s ugyanakkor a jövőbe mutató, merész és érdekes Mozart-művet Beethoven „középső” c-moll szonátája, az ún. „Pathétique” követte. Fischer Annie magától értetődő

² Muzsika 1966/4.

egyszerűséggel, lenyűgözően szólaltatta meg a közkedvelt kompozíciót, egészében és részleteiben, dallamosságában és színeiben, formai arányaiban egyaránt. Nem egy emlékezetes pillanatnak lehettünk részesei Liszt h-moll szonátájának hallatán is, különösen a mű lírai jellegű szakaszaiban. Az est legnagyobb eseménye mégis, kétségkívül Schumann „Phantasiestücke” (Op. 12) című ciklusának előadása volt. Először hallhattuk ezt a művet Fischer Annie-tól, aki éppen Schumann zenéjének par excellence hivatott tolmácsa. Talán a fiatal Schumannnak ez az érzelmekben hallatlanul gazdag, roppant színes, szenvedélyes-álmódzó, erőteljes és ugyanakkor a humort sem nélkülöző, csapongó, fantáziadús, romantikus, minden ízében költői világa az, amelyre művésznőnk a legérzékenyebben rezonál. S előadásával mindannyiszor – most is – maradandó élményt nyújt közönségének. Fischer Annie-nak voltaképpen Schumann valamennyi zongoraművét el kellene játszania, hangversenyen és lemezre! Nagy örömet szerzett most mindnyájunknak, akik hallhattuk elragadó interpretálásában a gyönyörű hangszínen megszólaló, bensőséges „Des Abends”-et, a lélegzetelállító szépséggel megformált „Warum”-ot, a szellemes-kedves „Grillen”-t, a Kinderszenen-nel oly rokon színes „Fabel”-t, „Ende vom Lied”-et, a szenvedélyes „In der Nacht”-ot, élénk izgatott „Traumes Wirren”-t – ezt a csodaszép, és szerzőjéhez méltó poézissel megszólaltatott ciklust.

Hamburger Klára

FISCHER ANNIE YOUTUBE FELVÉTELEIBŐL:

[H-moll szonáta - Piano Sonata in B minor \(S. 178\)](#) (31:41)

© 2011 HUNGAROTON RECORDS LTD.

[\(Fantasiestücke, Op. 12: I. Des Abends\)](#) (3:55)

[Annie Fischer: Schumann-Kinderszenen Op.15 \(part 1/2\)](#) (9:51)

[Schumann - Kinderszenen - A. Fischer 1964](#) (18:28)

V.
N. PONGRÁCZ ERZSÉBET „ZSIZSI NÉNI”
(1906. március 20. – 1964. december 25.)
Megkésett emlékezés egy kiváló zongoratanárra³

1946-ban, a II. világháború vége utáni lelkes felszabadultság idején, amikor rövid időre demokráciának látszott Magyarország egyik megszervezője volt a Magyar Zenepedagógusok Munkaközösségének. „Hogy mi mindent végzett, nem is tudjuk részletezni, de itt van az eredmény: a sok bizonytalan egzisztenciájú zenepedagógus biztos révbe került” – írják többek között hálás kollégái 1949. december 4-én, amikor megszűnt ez a remek szervezet. „Kedves Zsizsinek, Te vagy ez a Pongrácz Erzsébet, a 97 zenetanár álláshoz jutásáért vívott harc oroszlánrészét Te végezted, az eredményt Neked köszönhetjük! Fáradhatatlanul küzdöttél azért, hogy kartársaidat révbe juttasd [...] Köszönjük ezt Neked szívünk egész melegével és szeretetével [...] Munkánkban mindig Téged fogunk példaképül tekinteni, mint a közösségért végzett munka lelkes harcosát!”

A levél aláírói a 20. század második felének neves zenepedagógusai: R. Chitz Klára (ő fogalmazta), S. Mannaberg Rózsi, K. Barna Erzsébet, L. Eisner Lili, L. Bergl Hédi, K. Kempfner Lujzi, S. Bíró Kató, Horváth Józsefné, Várnai Klára, P. Lányi Margit, Wertheimer Ilona, H. Bálint Ágnes, P. Szőke Gabriella, Schichtanz Lorándné, Herz Adrienne és utolsóként, a legismertebb: Máthé Klári.

Ebben a szellemben emlékezett meg „Zsizsiről meleg hangú nekrológiájában Veszprémi Lili is, a Parlando 1965. márciusi számában. Itt azt is megtudhatjuk, hogy Pongrácz Erzsébet erőfeszítéseinek eredményeképpen, több mint 500 taggal, vidéki munkacsoportok is alakultak. Hogy a szociális biztonságon jóléti alapot is szervezett!) kívül gondja volt a kollégák szakmai fejlődésére, az új közönség nevelésére is, arra, hogy az ifjúsággal (amely akkor minden fajta kirekesztés nélkül, ingyen tanulhatott zenét) megszerettesse a művészi muzsikát. A tanároknak rendszeres továbbképző tanfolyamokat szervezett, és ismeretterjesztő előadásokkal egybekötött tanári hangversenyeket, kiváló előadókkal. A zenét tanuló diákok növendékhangversenyeken, országos zenei versenyeken ismerkedhettek meg egymás eredményeivel: életre szóló barátokat, impulzusokat nyerhettek.

Nagyszerű és önzetlen szervező munkáján túl, sőt mindenekelőtt, kiváló zongoratanár volt. A budapesti Zeneakadémián tanult, és 1936 – 1938-ig magánúton, majd továbbképző tanfolyamain Varró Margitnál. A híres tanárnő már New Yorkból küldte, 1939. március

³ Parlando 2009/2.

20-án, meleg hangú, elismerő ajánlólevelét, amelyben igazolja: Pongrácz Erzsébet nagyon eredményes növendéke volt, „igen tehetséges és sikeres tanárnak bizonyult”, akit „dinamikus és derűs lényé miatt szeretnek tanítványai.”

Ez utóbbinak talán leghitelesebb tanúja vagyok, hiszen kezdettől, 8 éves koromtól, a Budapesti Zenekonzervatórium (ma: Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskola és Gimnázium) zongora tanszakának befejezéséig, 10 évig lehettem a növendéke. A zenei írás-olvasás, a forma, a harmónia alapelemeire, a nagy zeneszerzők életrajzára is ő tanított. 1942 és 1944 között ő járt hozzánk. Kiderült, édesapámmal ismerték egymást: apám orvosként gyógyította volt az ő apját; szüleimhez ezután személyes barátság fűzte, anyámmal hatalmasakat tudtak együtt nevetni. A háború után 1949 őszéig magántanítványa voltam, résztvevője szakmai bemutatóinak, az általa szervezett növendékhangversenyeknek, az Országos Ifjúsági Bartók-versenynek. Éppen annyi ideig volt főtárgy tanára a „Konzinak”, ameddig én a hallgatója: 1949 – 1953-ig. Akkor megelégette a Rákosi-korszak intrikáit, férjével Sopronba költözött, és ott tanított, míg csak 1956-ban (legálisan, valamivel a forradalom előtt) ki nem vándorolt Svájcba. (Fiát már 1947-ben, érettségi után kiküldte, és azóta nem láthatta.)

Széles látókörű, művelt, több nyelven beszélő pedagógus, kiváló ízlésű zenész volt, Varró Margit iskolájának méltó képviselője, az akkor legmodernebb szempontok szerint oktatott. Azonnal megalapozta a helyes tartást, egészséges játszásmechanizmust, szép és választékos billentést. Koncentrációra, önkontrollra nevelt. Kezdetből értékes zenét játszatott, korszerű, jó kiadásokból: Mozartot és Bachot meg sok, nálunk nem ismert barokk darabot és Bartókot, a Gyermekeknek 1945 előtt semmiképp sem tartozott a „kötelező” anyaghoz. Azonnal kis kánonokat énekeltetett, zongorával, a Bach-Prelúdiumokat, Invenciókat (valamennyit!) úgy kellett megszólaltatnunk, hogy az egyik szólamot (máskor a témabelépéseket) énekeltük, a többit zongoráztuk; kotta nélkül is meg kellett tanulnunk a szólamokat. A „Konziban” már urtext-kiadásból tanította a Wohltemperiertes Claviert, két év alatt közel mind a 48 darabot; az akkori felfogás szerint stílusos előadásban, azaz a „Die wahre Art das Klavier zu spielen” szerinti ornamentikával, „nem romantikus” módon.

A „Konziban” mindig közös órákat tartott, rendszeresen meg kellett egymást hallgatnunk és bírálnunk, ami nagyon tanulságosnak bizonyult. Szerettük őt, sokat tanultunk tőle — de féltünk is. Mert rendkívül igényes volt, teljes odaadással oktatott, is ugyanezt követelte tőlünk, plusz órákkal készített fel a vizsgákra, hangversenyekre. Bár mint zenetudományi szakos hallgató, a Zeneakadémián is kitűnő tanároktól, Jevgenyij Vaulintól, majd Horusitzky Zoltántól tanultam nekem a zongora, a zongorázás (a másoké is, meg a magamé, ha nagy ritkán még odamerészkedem a hangszerhez) – azt jelenti: Zsizsi

néni. Az ő megjegyzéseit, szakkifejezéseit hallom. Emberileg is mindig számíthattam rá, akár orvoshoz kellett kísérni (apám akkor halt meg, anyám lázasan feküdt), akár Bartha Dénes tanár úrnak felvételi előtt bemutatni, és mikor ez először nem sikerült, a Bölcsészkaron személyesen Zádor Anna művészettörténész professzor jóindulatába ajánlani.

Genfi korszaka vált élete másodvirágzásává. Nemcsak a szabadság, a gyönyörű táj, a fia közelsége miatt, rendkívüli vitalitásával, tehetségével odakint hamar sikerült egzisztenciát teremtenie, anélkül, hogy kötött állást vállalt volna. Kórusokat kísért, Bartókról, Kodályról tartott sikeres előadásokat, melyeket maga illusztrált zongorán. A hatvanas évek elejétől volt igazán elemében: nemzetközileg elismert specialistája lett annak, amivel már régóta sikeresen foglalkozott: ő lett az „elrontott” zongoristák orvosa. Nyaranként felnőtteknek, művészeknek és tanároknak tartott továbbképző tanfolyamokat Genfben, Német- és Finnországban a technikai, zongorázás-mechanikai zavarok megszüntetése céljából. Hozzá is sokan utaztak, Európából és a Tengerentúlról. Újságcikkek, hálás és rajongó „meggyógyított”, felszabadult pianisták elragadtatott levelei tanúskodnak sikeres működéséről. Módszerét – Madame Elisabeth Nagy- Pongrácz néven – a Schweizerische Musikzeitung 1962/1-es számában, „Klaviertechnische Spielstörungen” címmel megjelent tanulmányában foglalta össze.

Kivándorlása után is állandó kapcsolatban maradtunk: rendszeresen leveleztünk, beszámolt a munkájáról, kottákat kért, érdeklődött a mi körülményeinkről, kislányomnak ruhácskákat küldött. Genfben boldog volt, aktív és elismert – szeretett élni. Mindig azt írta, nincs egy perc szabad ideje. Voltaképpen a jólét áldozata lett, túlságosan korán: 58 éves volt, amikor 1964 karácsonyán, a fiától kapott kocsiban a csúszós úton fának ütközött, ő azonnal meghalt, félje valamivel később. Nagyon nagy kár érte.

Ma már csak kevesen vagyunk, akik hálás szeretettel emlékszünk rá. (Hozzájárt, zongora melléktárgyra, néhai Peskó György orgonaművész és néhai Bojtor Imre népdalénekes.) Zongoraművész egyikünk közül sem lett, de zenei pályára többen mentünk. Tanár lett Bánrévyné Koltay Mária, Karap Éva, jeles muzikológus Frankfurtban Susanne Grossmann-Vendrey. Nemzetközileg ismert és elismert dr. Szabó Helga kandidátus, az ELTE több díjjal kitüntetett egyetemi tanára, és Nyékyné Kőrösy Mária, aki évtizedeken át a párizsi Pompidou-központ zenei könyvtárát vezette. A Liszttel foglalkozó szűkebb szakirodalomban talán nem ismeretlen e megemlékezés írójának neve sem:

Hamburger Klára zenetörténész, DSc